

Gabriela PANĂ DINDELEGAN, Raluca BRĂESCU, Irina Nicula PARASCHIV, Cristian MOROIANU, *Conversiunea și derivarea regresivă*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2025, 128p.

DOI: <http://doi.org/10.35219/lexic.2025.1-2.20>

Conversiunea și derivarea regresivă continuă seria de lucrări cu destinație primordială școlară publicate de editura Univers Enciclopedic Gold, autorii volumului propunându-și să clarifice o serie de dificultăți de analiză și de interpretare pe care le ridică cele două fenomene. Volumul prezintă pe larg două procedee de formare internă a cuvintelor, „mai puțin dezbătute și cunoscute în școală” – *conversiunea* și *derivarea regresivă* – care vor fi completate, după cum anunță autorii în *Argumentul cărții*, cu analiza altor două procedee: *derivarea propriu-zisă*

(prin sufixare și prefixare) și *compunerea*.

Cartea este organizată în două părți distincte: I. *Conversiunea* și II. *Derivarea regresivă* – fiecare dintre acestea fiind urmate de aplicații, de rezolvarea integrală a acestora și de o listă bibliografică distinctă pentru fiecare parte a volumului care oferă posibilitatea tuturor celor interesați de a continua și independent cercetarea.

Cele două secvențe ale lucrării au o structură asemănătoare: prezentarea conceptelor semnificative, a tipologiei, istoricul și productivitatea celor două procedee de îmbogățire a vocabularului, problemele de interpretare și dificultățile de analiză.

În *Chestiuni litigioase. Conversiune sau relație gramaticală?* (Partea I.2), se menționează:

„În practica limbii, există situații caracterizate prin dificultatea de a distinge între forme obținute prin conversiune, în interiorul limbii române, (...) și forme omonime, legate gramatical sau fără nicio legătură între ele, sau între forme

obținute prin conversiune, în interiorul limbii române, și calcuri independente din alte limbi.” (p. 21)

În cadrul acestei secvențe, se au în vedere următoarele aspecte:

1. Relație de conversiune sau împrumuturi paralele?

DOOM³ înregistrează un inventar foarte bogat de corespondențe între adjective și substantive.

Ex. *celular* (adj) vs *celular-e* (s.n.); *clitic* (adj.) vs *clitic-e* (s.n.); *antidepresiv* (adj.) vs *antidepresiv-e* (s.n.)

„Tentația imediată de analiză este de a pune corespondența adjectiv-substantiv pe seama conversiunii, explicând forma substantivală din cea adjectivală printr-un proces de elipsă și de încorporare a sensului omis. (...) Ca punct de plecare, apare o sintagmă nominală conținând un adjectiv categorial: *cuvânt clitic*, (*propoziție*) *subiectivă*, mai ales în cazul terminologiilor farmaceutice și gramaticale.(...)Așa se explică păstrarea genului și a numărului de la substantivul elidat: *alegerii anticipate*>*anticipate*; *propoziție subiectivă*>*subiectivă*. Pentru cele mai multe cazuri, însă, este dificil de probat intervenția operației de conversiune, cele două forme corespondente (adjectivală și substantivală) fiind prezente adesea și în limba de origine a împrumutului.” (p.21-22)

O altă situație este cazul conversiunii care se produce în interiorul limbii române, prin elipsa centrului substantival: *galbenă* din *galbenă de Odobești* „sortiment de vin”, (*școală*) *generală*, (*bani*) *mărunți* etc.

În alte cazuri, substantivizarea se datorează unor modele externe, prin calc lexico-gramatical.

Ex. subst. fem. *ținută*, după fr. *tenue*; subst.n. *produs*, după fr. *produit*.

2. Relația pronume – adjective pronominal; numeral cu valoare pronominală – numeral cu valoare adjectivală

Ex. *acesta reușit* – *omul acesta a reușit*;

fiecare a reușit – *fiecare om* (apar forme pronominale și formele corespunzătoare de adjective pronominale);

doi au reușit – *doi copii*; *al doilea a reușit* – *al doilea copil* (apar utilizări pronominale ale numeralelor și numerele cu valoare adjectivală).

3. Omonimii gramaticale

Ex. *mă roagă* (personal) vs *mă rog* (reflexiv)

îmi impune (personal) vs *îmi impun* (reflexive)

cărți și caiete (conjunție) vs *A lipsit și astăzi*. (clitic adverbial de focalizare).

4. Relația participiu-supin: „Cele două forme au o serie de trăsături comune, dar un număr și mai mare de trăsături proprii privind distribuția,

semnificația, trăsăturile gramaticale care conduc la ideea unor unități gramaticale distincte, autonome, legate prin omonimie.” (p.26)

5. Relația participiu invariabil – participiu adjectival (acordat) nu este de tipul unei conversiuni, ci de tip gramatical, explicându-se prin trăsăturile gramaticale ale participiului românesc, care, în funcție de poziția sintactică ocupată, apare fie ca formant invariabil în structura formelor verbale compuse (*am plecat, să fi plecat, aș fi plecat*), fie ca participiu variabil cu flexiune adjectivală (*femeie iubită, casă văruiată*):

„Relația participiu invariabil – participiu variabil (adjectival) este de tip gramatical, nerăspunzând condițiilor de conversiune; răspund însă criteriilor de conversiune ale participiului adjectival substantivizarea și adverbializarea sa.” (p. 27)

6. Relația supin verbal – supin nominal; substantivizarea supinului

În româna actuală există două ipostaze ale supinului:

- a. supinul verbal, cu sintaxă verbală: *dorința de citit cărți; termină de lucrat grădina;*
- b. supinul nominal având semnele flexionare ale substantivului (articol enclitic și flective de caz) și semnele sintactice de tip substantival (asocierea cu un adjectiv și/sau cu un genitiv): *cititul cărților.*

„Istoric, cele două forme nu au aceeași vechime: forma substantivală, moștenită din latină, (...) este primară, stând ca sursă de conversiune pentru crearea ulterioară a supinului verbal. S-a produs, prin urmare, o inversare a direcției de conversiune, în româna actuală forma «sursă» constituind-o supinul verbal, iar forma «țintă» cel nominal.” (p. 28)

7. Relația adjective calificativ – adverb de mod

Ex. *Drumul este greu.* (adj.) vs *Este greu de ajuns.*

Caietul este nou. (adj.) vs *El este nou venit.* (adv.)

În capitolul trei din prima parte, se analizează inventarul de lexeme pentru fiecare tip (ca tipuri distincte pentru prima parte: *substantivizarea, adjectivizarea, adverbializarea, conversiunea formelor neflexibile - conversiuni cu „sursă” adverbială, conversiuni cu „țintă” adverbială, conversiuni cu „țintă” conjuncțională* - și, la rândul lor, substantivizarea adjectivului, a participiului, a numeralului, a pronumelui, a interjecției, a formelor nepersonale, substantivizarea în metalimbaj, adjectivizarea substantivelor, a gerunziilor și a adverbilor, adverbializarea adjectivelor și substantivelor).

Partea a II-a – Derivarea regresivă – este structurată în oglindă cu partea I: definirea procedurii derivării regresive, un scurt istoric al fenomenului și prezentarea tipurilor și a subtipurilor, în funcție de perspectivele de abordare:

„Alături de derivarea progresivă și cea prin substituție de afixe, derivarea regresivă reprezintă o modalitate internă și mixtă de îmbogățire și de organizare a vocabularului. Principala problemă în recunoașterea și analiza derivării regresive este existența unor cunoștințe temeinice privind data de apariție în limbă și respectarea principiilor formale și semantice de derivare. Cea mai frecventă formă de realizare este derivarea regresivă lexicală, în diversele ei manifestări. Este urmată de derivarea regresivă morfologică și, în mai rare cazuri, de derivarea regresivă frazeologică. (...) Modelele analogice care stau la baza derivării regresive, indiferent de tipul ei de realizare, sunt fie cuvinte moștenite, fie creații interne, fie împrumuturi analizabile sau considerate ca atare.” (p. 119)

Secvența *Probleme de interpretare și dificultăți de analiză* detaliază raporturile dintre:

- Derivarea regresivă vs conversiune:

„Una dintre chestiunile discutabile (...) este așa-numita «derivare zero» sau «derivare fără sufixe», încadrată de către unii autori, cu argumente ce țin de adăugarea sau suprimarea unor morfeme exclusiv gramaticale, la conversiune.” (p.94)

- Derivarea regresivă vs calc lexico-gramatical:

„Începând cu secolul al XIX-lea, derivarea regresivă se realizează după modele externe, în special franceze, în operele autorilor influențați de limbile și culturile latino-romanice. Astfel, după modelul perechilor împrumutate *abandon/abandona*, *abuz/abuza*, *access/accesa*, *anunț/anunța* etc., au fost calchiate substantive deverbale neutre de tipul *cânt* < *cânta* (cf. fr. *chant*: *chanter*). (...) Chiar dacă exemple de acest fel sunt puține, ele arată dorința cărturarilor vremii de modernizare și de sistematizare a vocabularului literar românesc după modele romanice, paralel cu păstrarea caracterului latin al limbii. (...) Asemenea eforturi au dus la obținerea de dublete semantice (...) alcătuite dintr-un component moștenit (*cânt* < lat. *canticum*) și unul creație mixtă (*cânt*, calchiat după fr. *chant*), respectiv dintr-un component calchiat (*înfrunt*, după fr. *affront*) și unul împrumutat (*afront* s.n., din it. *affronto*, fr. *affront*). (...) Derivatele regresive obținute prin astfel de calc (...) se deosebesc de perechile neologice împrumutate prin aceea că verbele de la care se obțin sunt moștenite, iar derivatele regresive apar în limbă la mare distanță în timp prin comparație cu bazele lor. Astfel, *cânt* s.n. «cântec; parte a unui poem epic sau didactic», regresiv din *cânta* (moștenit din lat. *cantare*), după modelul fr. *chant*, este atestat abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.” (p.95)

- **Derivare regresivă vs împrumuturi analizabile:**

„Derivarea regresivă internă trebuie diferențiată de împrumuturile analizabile care, în limbile de origine, s-au format prin același procedeu și a căror structură este cel puțin similară cu cea a derivatelor regresive autentice, create pe teren românesc. Astfel, cuvinte ca *abandon*, *abuz*, *access*, *anunț*, *apel* (...) nu provin prin eliminarea sufixelor lexico-gramaticale de la aparentele baze verbale românești *abandona*, *abuza*, *accesa*, *anunța*, *apela* (...), ci reprezintă, împreună cu acestea, împrumuturi din limbile de origine: fr. *abandonner* / fr. *abandon*, fr. *abuser* / fr. *abus*, lat. *abusus*, engl. *to access* / fr. *accès*, lat. *accesus*, it. *annunziare*, fr. *annoncer* / fr. *annonce*, lat. *annuntium*.” (p. 96)

- **Derivare imediată: progresivă vs regresivă**

Sunt menționate situațiile în care este important să se facă distincție între situațiile în care sufixele verbale *-a*, *-i*, *-ui* se atașează unor baze nominale, adjectivale sau adverbiale (*brazdă* + *-a* > *brăzda*, *acru* + *-i* > *acri*, *glas* + *-ui* > *glăsui*, *dijmă* + *-ui* > *dijmui*) și cele în care de la baze analizabile verbale se obțin, prin eliminarea sufixelor lexico-gramaticale, derivate regresive: *botez* < *boteza*, *cirip* < *ciripi*).

Totodată, nu trebuie să se confunde direcția de derivare în cazul situațiilor de mișcare realizată cu ajutorul sufixului *-ă*, trecerea de la masculin la feminin făcându-se prin derivare progresivă, iar cea de la feminin la masculin prin derivare regresivă.

Ex. *amic* + *-ă* > *amică*, *profesor* + *-ă* > *profesoară*, *elev* + *-ă* > *elevă*
camerist < *cameristă*, *rândunic* < *rândunică*, *bibilic* < *bibilică*

În astfel de situații care impun cercetări etimologice suplimentare, de ordin cronologic pentru a se stabili care dintre cele două participante la derivare este atestat primul sau care are mai mare frecvență în uz, autorii volumului recomandă „evitarea alegerii unor asemenea exemple în propunerea de exerciții la nivel școlar.” (p.97)

Foarte utilă tuturor celor preocupați de fenomenele analizate, cartea asigură, prin parcurgerea atentă a aspectelor teoretice, prin rezolvarea exercițiilor propuse și a comentariilor care le însoțesc, o bună asimilare și înțelegere a situațiilor discutate.

Oana CENAC & Doina Marta BEJAN,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România